

Дејана Васин, МА
докторанд
Филозофски факултет
Универзитет у Новом Саду

КОНСТАНТИН ФИЛОСОФ КАО ИЗВОР У НОВИЈОЈ СРПСКОЈ ИСТОРИОГРАФИЈИ

Апстракт: У сагледевању српске историје 15. века спис Константина Философа *Живой̑ десјоѡѡ Сѡефана Лазаревића* је незаобилазан и кључни извор. Проучавање Деспотовине или биографије деспота Стефана Лазаревића нису могући без његове анализе. Генерације српских историчара враћају се изнова овом делу без кога се суштински не може дати свеобухватна слика позног српског средњовековља. Различите интерпретације овог списка нису умањиле његов значај, тако да се и последњих неколико деценија појавило више нових превода, а готово сви српски историчари који су се бавили Деспотовином били су упућени у његово исцрпно изучавање.

Кључне речи: Константин Философ (с. 1380), српска историографија, деспотовина, Стефан Лазаревић, *Живой̑ десјоѡѡ Сѡефана* (с. 1433–1439)

Дело Константина Философа *Живой̑ десјоѡѡ Сѡефана Лазаревића* представља важан извор за познавање историје српског позног средњег века. Својом јединственом формом оно се донекле разликује од средњевековног жанра житија, те се стога сматра и првом световном биографијом једног српског владара. Посебну тежину има чињеница да је писац савременик деспотов и њему врло близак као и његовом окружењу.¹ Стога је он незаобилазан извор којим су изучавали наши историчари средњег века као што су Јованка Калић-Мијушковић, Сима Ђирковић, Милош Благојевић, Андрија Веселиновић, Момчило Спремић, Десанка Ковачевић-Којић и многи други. Готово да не постоји ни једно дело наших најеминентнијих медијевиста везано за време владавине деспота Стефана у коме се не цити-

¹ Јован Деретић, *Историја српске књижевности*, Београд 2007, 202–204; Димитрије Богдановић, *Нова средишња књижевна делатност*, у: *Историја српског народа II*, Београд 1994, (прво издање 1981) 330–331.

ра ово дело. У прилог томе сведочи и податак да је у *Историји српској народа*, у одељцима који се односе на поменути период, Константиново дело цитрано више од педесет пута.²

Вредност овог извора лежи и у томе што је његов аутор, у својој епохи, био веома образован човек. Рођен је око 1380. године у Бугарској у селу Костенец, те је познат и под именом Константин Костенички. образовање је стекао у Бачковском манастиру под окриљем Андроника који је био ученик бугарског патријарха Јефтимија. У време сукоба синова султана Бајазита око 1410. године, настанио се у земљи деспота Стефана Лазаревића у Београду, где је постао учитељ. После смрти деспотове и преласка Београда у угарске руке, Константин напушта овај град, коме се у свом делу нарочито диви, и одлази у врањански крај. По његовим речима, *Живот деспота Стефана* написао је на захтев патријарха Никона и дворских начелника и по самој деспотовој жељи. Дело је настало у периоду између 1433. и 1439. године, када се Константину Философу губи сваки траг. Треба напоменути да је он аутор још једног важног извора под називом *Сказаније о њисменех* али се у овом раду њиме нећемо подробије бавити.³

У доба када је живео и стварао Константин Философ у Деспотовини је јачала градска световна култура чији је он био представник. Намера му је била да напише деспотово житије, а у свом раду усредредио се на историјске догађаје и деспотове ратничке вештине, уместо на посмртна чуда, како се радило раније. То је био одраз једне нове градске и дворске културе која се помањала и у књижевности. Тако је приметно интересовање и за антику. Сам Константин Философ у свом делу спомиње Хомера, Тукидида, Платона, Аристотела, а Житије деспота Стефана писао је по угледу на Плутархов животопис Александра Великог. Он тумачи свог главног јунака историјским личностима античких времена па се стога обраћа и Библији али и античкој историографији. Стога се у више наврата његови ликови пореде са личностима из антике.⁴ Упечатљиво је поређење деспота са Александром Великим кроз њихове речи: „Као што кажу за Александра Филипова, да кад је отац негде ратовао, тужан говораше својим вршњацима: ‘Отац мој све врлине свршава, а ја нећу имати шта’. Тако и овај, као дете, гледајући на цркву (коју је отац подигао), говораше: ‘Већу и лепшу ја ћу подићи’.⁵ Или одмах на почетку у првој глави пише: „И као што кажу да је Дарије ре-

² *Историја српској народа II*, passim

³ Ненад Лемајић, *Извори и историографија о српском средњем веку*, Нови Сад 2007, 63–66; *Старе српске биографије 15. и 17. века*, Константин Философ, *Живот деспота Стефана Лазаревића*, превод: Лазар Мирковић, Београд 1936; Константин Философ, *Живот Стефана Лазаревића деспота српској*, превод: Гордана Јовановић, Београд 2009.

⁴ Момчило Спремић, *Српска деспотовина – историја и књижевно стварање*, у: *Прекинут успон*, Београд 2005, 449; Јован Деретић, *Историја српске књижевности*, 204.

⁵ *Старе српске биографије 15. и 17. века*, Константин Философ, *Живот деспота Стефана Лазаревића*, превод: Лазар Мирковић, Београд 1936, 63

као о Александру, да му даде Господ да седне на Киров престо...⁶ Приметно је, са друге стране, да турског султана Мехмеда I наш писац пореди са персијским царем: „А беше и добар, дакле, по свему најмудрији и кротак, као онај у истину Артаксарк у многој сили јављајући се тих.“⁷ О побожности деспота Стефана Константин Философ говори поредећи његову љубав према монасима са Крезом и његовим богатством: „И радоваше се, дакле, због њих (пустињака) и слатко (их) примаше, више него ли онај Крис многосабраним ризницама, златним ћерамидама и врчевима, и гледаше да их свагда са собом има.“⁸ А о његовој дарежљивости говори цитирајући Титове речи: „Тит је рекао: ‘Данас нисмо владали пошто нисмо уделили никоме дара.’ А овај (деспот) делима и сувише испуњаваше дане и никада се онај који прима не радоваше толико, колико он који даваше.“⁹ Однос између султана Бајазита и деспота Стефана након Косовске битке Константин Философ дочарава поредећи султана са Максимијаном а деспота са Константином Великим: „А велики цар од тада није се као Максимијан красио љубочашћем варљиво о великом Константину да га погуби, но се према овоме односио са сваком истином и чистом љубављу као према љубљеном сину...“¹⁰ Причајући о ратничкој вештини деспота Стефана наш писац истиче да је и просвећеност важно оружје у рату и том приликом наводи примере из антике: „...Заузеће великих и предивних градова Вавилона и Троје, Кир када брзо нападне на Асирце и Јелине, када ради жене Менелајеве Јелене Троју разорише, и Темистокле победи Персијанце лађама и натера Ксеркса у бег...“¹¹ Видимо, дакле, да је Константин Философ, као у осталом и други домаћи писци, своје узоре тражио међу Византинцима, док су се ови махом угледали на античке историчаре. Стога је логично да су и наши писци знали за дела класичних историчара било непосредно, било преко византијских прерада. Тако нас прича о Крезу упућује на Херодота, а помињање имена Тукидидовог уз мисао о бићу Свете Тројице је навело Растислава Марића на закључак да Константин није познавао његово дело. Исти аутор, са друге стране, тврди да је Константин Философ познавао Плутархово дело у оригиналу. На античке писце подсећа и Константиново истрајавање да пише о конкретним догађајима, што се разликује од стила наших ранијих писаца који су често апстрактни.¹²

Константиново дело *Живой десиоиа Стефана* није сачувано у оригиналу. Очувани преписи настајали су у периоду од 15. до 17. века и то у пуној и скраћеној верзији. Опширнија редакција постоји у четири преписа, од то-

⁶ Исто, 47

⁷ Исто, 106

⁸ Исто, 87

⁹ Исто, 48

¹⁰ Исто, 61-62

¹¹ Исто, 63

¹² О томе подробније са старијом литературом: Растислав Марић, *Трајови ирчких историчара у делима Констинтина Философа*, Београд 1946, 5-33

га су два српска. Одески или Цетињски препис потиче из 16. века. Њега је издао Ватрослав Јагић 1875. године. Цавтатски или Богишићев препис је настао почетком 17. века. Чува се у Богишићевом музеју у Цавтату. Прегледавши оба преписа, Јагић је констатовао да међу њима нема велике разлике. Цавтатски препис су као основу свог издања узели бугарски историчари Кујо Кујев и Георги Петков. Сачувана су и два преписа руском редакцијом, а то су: Кирилобелозерски¹³ препис из 16. века који се чува у Руској националној библиотеци у Санкт Петербургу, и Волоколамски препис који је настао на прелазу из 15. у 16. век. Такође су руском редакцијом писана и три преписа кратке верзије житија, а то су Тројички, Казањски и Погодинов препис.¹⁴

Код нас је до сада издата само верзија Цетињског преписа. Ватрослав Јагић је у Универзитетској библиотеци у Одеси пронашао зборник у коме се он налазио те је тај текст издао у Београду 1875. године.¹⁵ На модеран српски језик житије је први пут превео Лазар Мирковић 1936. године и тај превод је понуђен читаоцима у оквиру издања СКЗ *Сѣаре срѣске биоѣрафије 15. и 17. века*.¹⁶ Ново издање житије је доживело 1989. године под насловом *Константинов Философ, Повести о словесима (сказаније о ѣисменех) – Житије десѣѣѣ Сѣефана Лазаревића*.¹⁷ Године 2004. Јагићево издање је поново приредио Ђорђе Трифуновић уз додаток који чине књига Виктора Ивановича Григоровича *О Србији* у којој се налазе напомене из изгубљеног преписа који је он поседовао и студија Сергеја Павловича Розанова о односу Руског хронографа и Константиновог Житија.¹⁸ Нови српски превод начинила је Гордана Јовановић¹⁹ 2007. године, објављен поново 2009. године.²⁰

¹³ Видети: Дамњан Петровић, *Кирило-белозерски ѣреѣс Житије десѣѣѣ Сѣефана Лазаревића*, у: Деспот Стефан Лазаревић у науци, историји, књижевности и уметности, Деспотовац 2009.

¹⁴ Константин Философ, *Живоѣ Сѣефана Лазаревића десѣѣѣ срѣскоѣ*, превод: Гордана Јовановић, Београд 2009; Константин Философ, *Живоѣ Десѣѣѣ Сѣефана*, приредио Ђорђе Трифуновић према издању Ватрослава Јагића, Горњи Милановац 2004.

¹⁵ Ватрослав Јагић, *Живоѣ Сѣефана Лазаревића*, Гласник спрског ученог друштва, књ. XLII, Београд 1875.

¹⁶ *Сѣаре срѣске биоѣрафије 15. и 17. века*, превод: Лазар Мирковић, Београд 1936.

¹⁷ Константин Философ, *Повести о словесима (сказаније о ѣисменех) – Житије десѣѣѣ Сѣефана Лазаревића*, Просвета – Српска књижевна задруга, Београд 1989.

¹⁸ Константин Философ, *Живоѣ Десѣѣѣ Сѣефана*, приредио Ђорђе Трифуновић према издању Ватрослава Јагића, Горњи Милановац 2004.

¹⁹ Поред превода Гордана Јовановић је посветила пажњу и анализи житија. Видети: Гордана Јовановић, *Проблеми ѣревођења в житије десѣѣѣ Сѣефана Лазаревића на савремени срѣски језик*, у: Деспот Стефан и његова Манасија, Деспотовац 2008; Гордана Јовановић, *Десѣѣѣ Сѣефана Лазаревић у виђењу своѣ биоѣрафа Константиновина Косѣенечкоѣ (Константиновина Философа)*, у: *Десѣѣѣ Сѣефана Лазаревић у науци, историји, књижевности и уметности*, Деспотовац 2009.

²⁰ Константин Философ, *Живоѣ Сѣефана Лазаревића десѣѣѣ срѣскоѣ*, превод: Гордана Јовановић, Београд 2009.

Житије десјоѿа Сѿефана као извор користе врло често домаћи медијисти. Од почетка развоја критичке историографије до данас наметнуо се као незаобилазан предмет разматрања, и поред неких непоузданости. У овом раду настојаћемо да се осврнемо на његов удео у формирању слике прошлости кроз дела новијег датума, последњих тридесетак година. Старија историографија се такође у великој мери користила овим значајним извором.²¹

Константин Философ почиње уводном речју, где наглашава да житије пише по заповести патријарха Никона и по жељи самог деспота.²² Затим следи текст житија. Писац се најпре осврнуо на величање свог главног јунака, после чега је дао опис становништва и земље којом је владао. Изнео је и генеалогiju Немањића.²³ Иако је њихово порекло приказано на романсиран начин, пажња се може поклонити оном делу који говори о пореклу кнегиње Милице.²⁴ Један део свог дела писац је посветио и деспотовом оцу, кнезу Лазару, Косовској бици и њеним последицама у земљи.²⁵

Константин Философ је такође подробно описао сам почетак владавине тада још кнеза Стефана и све тешкоће тог времена – побуну великаша, правдање пред султаном Бајазитом. Милош Благојевић сматра да се деспотов животописац трудио да у овој ситуацији свог јунака прикаже у што мање понижавајућем положају према султану, те стога наводи да се султан према њему

²¹ Видети и: Иларион Руварац, *Сѿефан Лазаревић н ѿврайѿку из Анјоре у Србију*, Зборник Илариона Руварца 1, Београд 1934 (Гласник XLVII 1879); Љуба Ковачевић, *Десјоѿ Сѿеван Лазаревић за време ѿурских међусобица*, Отаѿбина, Београд 1880; Иларион Руварац, *Прилошци*, Зборник Илариона Руварца, Београд 1934 (Стражилово IV 1888); Стојан Новаковић, *Срби и Турци 14. и 15. века*, Београд, 1893; Stanoje Stanojević, *Die Biographie Stefan Lazarević's von Konstantin dem Philosophen als Geschichtsquelle*, Archiv für slavische Philologie 18, Berlin 1896; Иларион Руварац, *Десјоѿ Сѿефан Лазаревић и Косѿнички Сабор*, Зборник Илариона руварца 1, Београд 1934 (Коло II 1901); Константин Јиречек, *Историја Срба*, Београд 1978 (прво издање 1905); Ђорђе Сп. Радојичић, *Једна глава из "Живоѿа Сѿефана Лазаревића" од Консѿанѿина Философа*, 1927; Павле Поповић, *Четири рајске реке: (једно местио из Консѿанѿина Философа)*, Београд 1936; Никола Радојичић, *Срѿски државни сабори у средњем веку*, Београд 1940; Растислав Марић, *Трајови ѿрчких истѿоричара у делима Консѿанѿина Философа*, Београд 1946; Никола Радојичић, *Унуѿрашњи и сѿољашњи чиновни*, Прилози КЈИФ, Београд 1954; Никола Радојичић, *О четири рајске реке*, Прилози КЈИФ, Београд 1954; Михаило Динић, *Власѿи за време Десјоѿовине*, Зборник ФФ у Београду, 1968; Миодраг Пурковић, *Кнез у десјоѿи Сѿефан Лазаревић*, Београд 1978.

²² *Сѿаре срѿске биоѿрафије 15. и 17. века*, Константин Философ, *Живоѿи десјоѿѿа Сѿефана Лазаревића*, превод: Лазар Мирковић, Београд 1936, 43.

²³ Исто, 43–56.

²⁴ Андрија Веселиновић, *Држава срѿских десјоѿѿа*, Београд 2006, (прво издање 1995), 14.

²⁵ Раде Михаљчић, *Лазар Хребељановић – истѿорија, кулѿи, ѿредање*, Београд 2001, 128–129; Димитрије Богдановић, *Измирење срѿске и визанѿијске цркве*, О Кнезу Лазару, Београд 1975, 81, 88; *Сѿаре срѿске биоѿрафије*, 62–65.

односио као према сину. Благојевић такође запажа да Константин Философ назива Стефана Лазаревића султановим сином, али нигде не назива султана његовим оцем или родитељем јер је сам султан Бајазит погубио кнеза Лазара. На тај начин је однос између Стефана и Бајазита идеализован и прилагођен тадашњим схватањима.²⁶ После тих догађаја аутор описује битку на Ровинама и битку код Никопоља. Овде је Константинова хронологија прилично непрецизна јер он прво пише о бици код Никопоља 1396, затим о освајању Солуна 1393, а решавање односа са Николом Зојићем и Новаком Белоцрквићем ставља у доба пре битке на Ровинама коју иначе датује у 1394. годину.²⁷ Везано за битку код Ровина преноси нам познате речи краљевића Марка: „Ја кажем и молим Господа да буде хришћанима помоћник, а ја нека будем први међу мртвима у овом рату.“ Сима Ђирковић сматра да, иако постоји могућност да су ове речи накнадно приписане краљевићу Марку, оне верно изражавају расположење и осветљавају унутрашњи сукоб у духовима османлијских вазала. Јованка Калић истиче да су те речи слика несреће поробљених народа.²⁸

Велику пажњу писац житија је посветио бици код Ангоре и њеним последицама истичући велику храброст Стефана Лазаревића. У ту целину спада и добијање деспотског достојанства, женидба Стефанова и повратак у Србију, где се код Грачанице обрачунао са својим рођацима.²⁹ После тога писац се осврће на уређење деспотове државе. Пажњу историчара у овом сегменту посебно је привукао *внушраинешниј чин*. За функцију овог, трећег чина Андрија Веселиновић допушта могућност да представља Дворски савет при чему се разилази у мишљењу са преводиоцима Л. Мирковић и Г. Јовановић, који овај

²⁶ Милош Благојевић, *Византијска хијерархија владара у светлости српских извора*, у: Немањићи и Лазаревићи и средњевековна српска државност, Београд 2004, 269–270; *Сћаре српске биографије*, 66–67; Искрпнију анализу тумачења хијерархијских односа Константина Философа међу владарима изнео је Благојевић у посебном раду где подробно разматра околности у којима се владари међусобно називају оцем или родитељем, сином, братом, другом. Код Константина Философа има више примера ове врсте који произилазе из схватања епохе у којој је стварао. (Милош Благојевић, *Сродствена терминологија и хијерархија владара у списима Константина Философа и његових савременика*, ЗРВИ 39, Београд 2001–2002, 225–235).

²⁷ Сима Ђирковић, *Године криза и њеревања*, у: ИСН II, 63.

²⁸ Исто 54; Јованка Калић, *Срби у њозном средњем веку*, Београд 1994, 61; *Сћаре српске биографије*, 64–69.

²⁹ Момчило Спремић, *Десиој Ђурађ Бранковић и његово доба*, Београд 1999 (прво издање 1994), 56–59; Андрија Веселиновић, *Држава српских десиоја*, 39–41, 43; Јованка Калић, *Срби у њозном средњем веку*, 64; Јованка Калић, *Немирно доба*, у: ИСН II, 64–70; Јованка Калић, *Десиој Стефан и Византија*, ЗРВИ 43, Београд 2006, 31–40; Милош Благојевић, *Византијска хијерархија владара у светлости српских извора*, у: Немањићи и Лазаревићи и средњевековна српска државност, 270; Маја Николић, *Византијски њисци о Србији (1402–1439)*, Београд 2010, 36–46; *Сћаре српске биографије*, 70–80.

чин везују за улогу телохранитеља.³⁰ Овим питањем се такође бави и Милош Благојевић.³¹

Једном одељку из Житија који се бави поретком државе у складу са учењем Дионисија Ареопегита, посебу пажњу је посветила Мирјана Стефановски. При анализи поређења световне власти са божанском истиче се систем тријада који се препознаје и у структури самог Константиновог дела – казивање о земљи, о народу, о владоцу. Такође се види у хијерархији земаљског друштва у његовој базичној трочлавној структури народ–монаштво–владалац. Види се у устројству дворских служби – најунутрашњији, унутрашњи и спољашњи чин. Земаљска хијерархија је ствари наставак небеске и деспот заузима универзално место које код Ареопегита припада Христу.³²

Затим следи приповедање о заокрету ка приснијим везама са краљем Жигмундом и добијању Београда коме је Константин Философ посветио целу једну главу у свом делу.³³ Када је реч о граду Београду као посебној теми, морамо поменути познато дело Јованке Калић *Београд у Средњем веку*,³⁴ чији се један део односи и на доба деспота Стефана. Ауторка се ту у многоме ослања на сведочења Константина Философа. Овој теми један свој чланак посветила је и Десанка Ковачевић-Којић под називом *Слика Београда у делима савременика*.³⁵ Захваљујући деспотовом биографу сачувано нам је сведочанство о постојању повеље града Београда, која је нажалост изгубљена.³⁶

Борба између синова султана Бајазита за очево наслеђе условила је одређен ток догађаја и у Србији. Српски деспот и његова породица нису остали изван њих. Константин Философ о овим догађајима врло опширно пише. Његов удео је веома значајан у реконструкцији овог периода те се наши историчари у многоме ослањају на његове речи.³⁷ У време ових догађаја

³² Мирјана Стефановски, *Тема узорног поретка државе у Константиновом живопису деспоина Стефана Лазаревића*, Пад српске Деспотовине 1459. године, Београд 2011, 1–14.

³³ Милош Антоновић, *Деспоин Стефан Лазаревић и Змајев ред*, ИГ, Београд 1992, 15–22; *Стиаре српске биографије*, 83–86.

³⁴ Јованка Калић, *Београд у средњем веку*, Београд 1967.

³⁵ Десанка Ковачевић-Којић, *Слика Београда у делима савременика*, у: Градски живот у Србији и Босни, Београд 2007, 196–197; Морамо поменути и рад Милоша Благојевића, *О предаји Београда краљу Жигмунду 1427. године*, у: Зборник Матице српске за историју 82, Нови Сад 2010.

³⁶ О томе опширније: Јованка Калић, *Београдска повеља деспоина Стефана Лазаревића*, Средњовековно право у Срба у огледалу историјских извора, Београд 2009, 189–198.

³⁷ Момчило Спремић, *Деспоин Ђурађ Бранковић и његова доба*, 60–71; Јованка Калић, *Деспоин Стефан Лазаревић и Турци (1421–1427)*, ИЧ 29–30, Београд 1982–1983, 7–19; Синиша Мишић, *Поход сулмана Мусе на Деспоиновину 1413. и источна српско-турска граница*, Историјски гласник, Београд 1987, 75–88; Маја Николић, *Византијски писци о Србији (1402–1439)*, 52–76; Милош Благојевић, *Савладарство у српским земљама после смрти цара Уроша*, ЗРВИ, Београд 1982, 372; *Стиаре српске биографије*, 88–106.

одржан је Сабор у Констанци (1414– 1418). Константин Философ наводи да је деспот ишао на овај сабор као и у Рим на крунисање краља Жигмунда 1433. године. Старија литература није сагласна по овом питању присуства на сабору у Констанци, да ли је деспот ишао на сабор или послао изасланике, или ни једно ни друго.³⁸ Милош Антоновић налази да, као што није тачно да је деспот био на на крунисању, такође није ишао у Констанцу.³⁹

У једном делу Константин се дотиче Балше III и његове смрти, где га назива арбанаским господином. Иван Божић сматра да је то можда зато што се према неким тадашњим схватањима Зета до Острога сматрала делом Албаније, али истиче и да су Дубровчани Балшиће називали српском господом везујући њихов углед за државу Немањића.⁴⁰ Наредну главу писац је посветио односима деспота са Хуситима. Сима Ђирковић наводи да је Константинов однос према Хусу двојак. Он најпре говори о „јереси званој Хус“ а потом истиче да је Хус био „близу православља“ јер је знао да пише и чита грчки.⁴¹ У истом одељку Константин пише да је краљ Жигмунд у једном наврату тражио војну помоћ деспота Стефана против Хусита.⁴²

Деспотов биограф доноси и податке о измирењу деспотовом са сестрићем Ђурђем Бранковићем и његовим проглашењем за деспотовог наследника на сабору у Сребреници. Када се то тачно догодило, још увек представља недоумицу. Према излагању Константина Философа, он је одржан пре напада Твртка II на рудник Сребреницу у јесен 1425. године. Ипак, већина наших историчара време одржавања сабора смешта у 1426. годину.⁴³ Такође је у делу подробно описана смрт деспотова, жалост за њим и дола-

³⁸ Јованка Калић, *Снажење Деспошовине*, у: ИСН II, 95; *Стиаре српске биографије*, 108.

³⁹ Милош Антоновић, *Деспош Стефан Лазаревић и Змајев ред*, ИГ, Београд 1992, 15.

⁴⁰ Иван Божић, *Улоја и организација рајничких дружина у Зетини у 15. веку*, у: Немирно поморје 15. века, Београд 1979, 160; Андрија Веселиновић, *Држава српских деспоша*, 100; *Стиаре српске биографије*, 110.

⁴¹ Сима Ђирковић, *Срби и рани Пројеситанитизам*, у: Работници, Војници, Духовници, Београд 1997, 472–473, (прво издање: Зборник Матице Српске за историју 36, Нови Сад 1987); *Стиаре српске биографије*, 110–111.

⁴² Милош Антоновић, *Деспош Стефан Лазаревић и Змајев ред*, 20.

⁴³ Јованка Калић, *Доба њривидној мира*, у: ИСН II, 214; Андрија Веселиновић, *Држава српских деспоша*, 61, 96; Према казивању Константина Философа деспот се једном приликом разболео и затим сазвао сабор у Сребреници. Андрија Веселиновић наводи да о деспотовој болести говоре и дубровачки извори. Два пута је тражио да му Дубровчани пошаљу свог лекара 1397. и 1408. године. (Андрија Веселиновић, *Држава српских деспоша*, 95–96). О последњем побољевању говори Константин Философ. (*Стиаре српске биографије*, 113).

зак на власт Ђурђа Бранковића. На крају је уследила још једна од многих похвала деспоту Стефану.⁴⁴

Аутори дела монографског карактера којима је предмет проучавања период постојања српске Деспотовине, доста се ослањају на ово деспотово Житије. То се свакако види на поменутом примеру историје српског народа, чији је одељак, који се односи на владавину деспота Стефана, прожет казивањима деспотовог биографа од измирења српске и цариградске цркве које је постигао кнез Лазар, па све до смрти деспотове.⁴⁵ Бавећи се историјом *Државе српских десиоџа* Андрија Веселиновић се врло често позива на Константина Философа. То се посебно види у сегментима у којима се аутор бави државном управом, сабором, војском, посланствима и др. Врло су добро познати делови деспотове биографије у којима аутор објашњава управу на двору, унутрашњи и спољашњи чин, сабор у Сребреници, болест деспотову, вођење дипломатских преговора кроз неколико пријема које Константин Философ спомиње, затим односе са Угарском.⁴⁶

Дело Јованке Калић *Срби у њозном средњем веку*⁴⁷ обилује цитатима из житија који употпуњују слику једног друштва прве половине 15. века посебно када се ради о турским нападима, ступању деспота Стефана у вазалне односе према краљу Жигмунду и деспотовим одласцима у Будим, о избору Ђурђа Бранковића, о смрти деспотовој, о опису Београда. Сима Ђирковић у делу општијег карактера *Срби у средњем веку* исто тако разматра поменуте сегменте позивајући се на Константина Философа.⁴⁸ Момчило Спремић такође не ретко цитира речи биографа Стефана Лазаревића нарочито у првим деловима монографије *Десиоџи Ђурађ Бранковић и његово доба* када је реч о сукобима између Лазаревића и Бранковића, затим смрти деспота Стефана и доласку на власт Ђурђа Бранковића. При анализи дела византијских писаца који су се дотицали и Србије, Маја Николић наглашава да је Константиново житије често неопходно да допуни сву недореченост Византинаца. Случај је често и обрнут, поготово када је реч о турским међусобицама⁴⁹, које су настале после смрти султана Бајазита, о чему Константин пише веома опширно, али често конфузно.⁵⁰ Видимо, дакле да је Константиново житије незаобилазан и врло често цитиран извор, посебно

⁴⁴ Милош Благојевић, *Архиепископ Савва – вожд оџачастива*, у: Немањићи и Лазаревићи и средњовековна српска државност, 112–113; Момчило Спремић, *Десиоџи Ђурађ Бранковић и његово доба*, 99–107; *Сипаре српске биографије*, 116–125.

⁴⁵ *Историја српског народа II*, passim.

⁴⁶ Андрија Веселиновић, *Држава српских десиоџа*, passim.

⁴⁷ Јованка Калић, *Срби у њозном средњем веку*, 43, 49, 64, 67, 69, 75, 79, 80, 89, 92, 94, 97, 99, 103–104, 115–116.

⁴⁸ Сима Ђирковић, *Срби у средњем веку*, Београд 2001, passim.

⁴⁹ Овој теми Маја Николић је посветила посебан чланак у коме се знатно ослања ка казивања деспотовог биографа. (Маја Николић, *Десиоџи Стефан Лазаревић и његове међусобице 1412–1413*, у: Моравска Србија, Крушевац 2007, 159–170).

⁵⁰ Маја Николић, *Византијски њисци о Србији (1402–1439)*, passim.

када се ради о учешћу Лазаревића и Бранковића у метежима који су настали између турских принчева при борби за престо, јер је и сам Константин приличан део свог писанија посветио овим догађајима. Има, међутим, и много оних аутора чије поље истраживања није конкретно везано само за теме о којима житије говори, али их се ипак дотичу у неким сегментима, те се ови аутори тек узгред и у мањој мери позивају на овај извор. Реч је најпре о рударству, веома важној привредној грани тог времена. Аутори се позивају на ово дело у моментима када је неопходно разјаснити политичке околности. Сама привреда није имала одјека у Константиновом делу.⁵¹ Ређе се цитира и у радовима који обухватају шири временски период или усмерену тематiku, али готово да ни у тој групи нема рада који се у неком сегменту не позива на нашег писца.⁵²

Овим се наравно не исцрпљују сва дела домаћих историчара нити делови деспотове биографије која је неопходно анализирати да би се стекла потпуна слика о важности дела Константина Философа као извора за српску историју позног средњег века. Треба, наравно, узети у обзир и старију историографију, која је у многоме допринела анализи и критици житија. Са друге стране, видимо да ни новија историографија не заостаје у томе. Приметно је да су сва поменута дела у великој мери прожета речима Константина Философа, јер како се односе на целину периода владавине деспота Стефана везују се за много сегмената Константиновог излагања. Видимо такође да постоји и велики број чланака који се баве знатно ужом тематиком те се ослањају на његова казивања која се тичу одређеног догађаја. У овом кратком излагању настојали смо да наведемо ауторе који најчешће цитирају овај драгоцен извор. И из овако малог узорка одабране литературе наслућује се колика се пажња и поверење поклањају речима деспотовог животописца. Нарочито треба истаћи ученост Константина Философа, који је упућен у много старију литературу. Тако он помиње Хомера, Тукидиду, Платона, Аристотела, а цео животопис написао је по угледу на Плутархов *Животопис Александра Великог*.

⁵¹ Сима Ђирковић, Десанка Ковачевић-Којић, Ружа Ђук, *Старо српско рударство*, Београд 2002, 117, 126; Андрија Веселиновић, *Царински систем у Србији у доба Деспићовине*, ИГ 1–2, Београд 1984, 35.

⁵² Сима Ђирковић, *Срби у средњем веку*, passim; Милош Благојевић, *Државна ујрава у српским средњовековним земљама*, 273, 291, 292–293; Милош Благојевић, Дејан Медаковић, *Историја српске државности*, Нови Сад 2001, 255–256, 274; Милош Благојевић, *Крајиништа средњовековне Србије од 1371. до 1459*, Историјски гласник 1–2, Београд 1987, 33; Милош Благојевић, *Савладарство у српским земљама после смрти цара Уроша*, 366, 372–373; Андрија Веселиновић, *Североисточна Србија у средњем веку*, ИГ 1–2, Београд 1987, 57, 61, 65, 66; Иван Божић, *Улоја и организација рајничких дружина у Зети у 15. веку*, у: Немирно поморје 15. века, Београд 1979, 160; Јованка Калић, *Деспић Стефан и Никола II Горјански*, Истраживања 16, Нови Сад 2005, 99, 101; Сима Ђирковић, *О једном посредовању деспића Стефана између Угарске и Турске*, Истраживања 16, Нови Сад 2005, 229–231.

DEJANA VASIN, M. A., Ph Candidate

Faculty of Philosophy

Novi Sad

CONSTANTINE THE PHILOSOPHER AS A SOURCE IN MODERN SERBIAN HISTORIOGRAPHY

Summary

The book by Constantine the Philosopher, *Life of Despot Stefan Lazarević*, is a highly important source from the 15th century for the study of the late medieval period in Serbian history. In its unique style, somewhat different from the usual genre of *žitija* it is considered the first secular biography of a Serbian ruler. As such, it is an indispensable source for our historians who deal with the medieval period. Their interpretation of this significant book is very important, particularly regarding the political and cultural heritage of the medieval Serbian state, with antique and byzantine influences in the text encompassed.